

Ricard Salvat i el Consell Mundial de la Pau: la connexió vienesa (1967–1973)

FRANCESC FOGUET I BOREU

Universitat Autònoma de Barcelona

<https://orcid.org/0000-0003-4083-5486>

Presentació: 15 nov. 2022 | Acceptació: 9 des. 2022 | Publicació: des. 2023

Citació recomanada: Foguet i Boreu, Francesc. 2023. «Ricard Salvat i el Consell Mundial de la Pau: la connexió vienesa (1967–1973)». *Dictatorships & Democracies. Journal of History and Culture* 11: 155–175. doi: <https://doi.org/10.7238/dd.voi11.411921>.

Resum: Ricard Salvat fou un dels membres més destacats de la delegació catalana del Consell Mundial de la Pau (CMP) entre 1962 i 1989. Aquest article analitza la vinculació que mantingué, a través d'Àngel Domínguez i Toya Nef, amb l'Institut Internacional per la Pau, amb seu a Viena, entre 1967 i 1973. La connexió vienesa convertí Salvat en un dels homes del CMP a Catalunya i a l'Estat espanyol, amb una notable projecció internacional. Els contactes freqüents amb Domínguez i Nef aporten dades inèdites sobre la delegació catalana del CMP durant uns anys d'intens activisme polític clandestí.

Paraules clau: Consell Mundial de la Pau, Institut Internacional per la Pau, Ricard Salvat, intel·lectualitat catalana, comunisme

Ricard Salvat and the World Peace Council: the Viennese Connection (1967–1973)

Abstract: Ricard Salvat was one of the most prominent members of the Catalan delegation of the World Peace Council (WPC) between 1962 and 1989. The following study analyses the relations he maintained, through Àngel Domínguez and Toya Nef, with the Vienna-based International Institute for Peace between 1967 and 1973. The Viennese connection turned Salvat into one of the CMP's leading figures in Catalonia and Spain, with a remarkable international projection. Frequent contacts with Domínguez and Nef provide unpublished data on the Catalan delegation of the CMP during years of intense clandestine political activism.

Keywords: World Peace Council, International Institute for Peace, Ricard Salvat, Catalan intellectuals, communism

I

«L'escriptor occidental té por de comprometre's rotundament amb el comunisme més o menys oficiós, perquè no desconeix l'aplicació "funcional" que se li assignaria; té por, a més, de trencar tots els seus lligams amb els mecanismes burgesos que combat però que, en última instància, el protegeixen i l'alimenten. Ell, sí, està —per dir-ho d'alguna forma— en l'oposició: sobretot, en oposició íntima (o potser en contradicció) a l'estat de coses constituït», escrivia Joan Fuster (2021, 226) en l'entrada del 23 de febrer de 1956 del seu diari. La reflexió fusteriana s'incloïa amb absoluta naturalitat en una nota, extensa i substanciosa, en què presentava Erasme de Rotterdam com l'intel·lectual representatiu de la llibertat de pensament.

Fuster (2021, 278–283) també es feia ressò en el seu diari —en l'entrada del 22 de febrer de 1957— de la lectura de la versió francesa de *The God that Failed* ('El Déu que fracassà', 1949), volum editat pel laboralista anglès Richard Crossman que aplegava sis assaigs d'excomunistes, tant militants com simpatitzants, desil·lusionats amb el partit: Arthur Koestler, Ignazio Silone, Richard Wright, André Gide, Louis Fischer i Stephen Spender. A parer seu, l'origen d'aquesta apostasia calia cercar-lo en la «decepció» provocada per una visita a l'URSS o un desacord amb «qualsevol episodi espinós de la tàctica del Partit», que els duia a comprovar que el comunisme no era el que s'esperaven i, de resultes d'això, a trencar-hi (Fuster 2021, 278). L'escepticisme fusterià no acabava de veure clares aquestes «desconversions» més o menys sobtades i, amb perspicàcia i ironia, apuntava a un fenomen que es produï en el convuls i intricat context de la Guerra Freda: la seducció que el comunisme exercí sobre molts intel·lectuals d'esquerres.

Les especulacions fusterianes venen a tomb per comprendre millor la posició de Ricard Salvat (Tortosa, 1934 – Barcelona, 2009) com a intel·lectual d'esquerres i catalanista que, a la dècada dels seixanta, assumeix la condició de «company de viatge» del comunisme. En paral·lel a la seva activitat professional vinculada sobretot al món del teatre, Salvat es comprometé amb el Consell Mundial de la Pau (CMP), una organització internacional creada per Moscou el 1949 per intentar atreure —amb el subterfugi d'una mobilització a favor de la pau— la intel·lectualitat occidental cap a posicions soviètiques (Foguet 2020, 2022). Hi estigué vinculat, d'una manera

més o menys activa, des del 1962, quan prengué part en el Congrés Mundial pel Desarmament i la Pau celebrat a Moscou, fins al 1989, en què la caiguda del mur de Berlín precipità la dissolució del Consell Català de la Pau, que havia presidit des del 1978.¹

II

Com escrivia irònicament Josep Maria Castellet (1987, 43), la KGV era qui manava, en el fons, en el CMP. Maria Aurèlia Capmany (1989, 186) considerava que aquest organisme pacifista havia esdevingut un «muntatge soviètic». Jaume Rodri (2015, 91) el definia com «una mena d'Amnistia Internacional pagada per Moscou». Tots tres sabien de què parlaven, atès que havien estat membres, com Salvat, de la delegació catalana del CMP. Un altre testimoni coetani, Jorge Semprún (1977, 287), ja expulsat del Partit Comunista d'Espanya (PCE), el batejà indirectament a *Autobiografía de Federico Sánchez* com una «*front-organisation* del partido». Totes aquestes comparacions, més o menys encertades, tenen un denominador comú: el caràcter eminentment polític del CMP i la tutela directa que hi exercia Moscou.

En un opuscle editat el 1970 pel Centre d'Informació del CMP, s'hi especifica que aquest organisme era integrat per representants dels comitès nacionals de la pau i per les organitzacions i moviments nacionals, regionals i internacionals que s'avinguessin amb els seus principis i objectius. Segons aquest opuscle, el conjunt dels components del CMP reflectia «la amplia composición política y geográfica del movimiento de la paz», per tal com estava format per «hombres y mujeres de todos los grupos de paz y de todas las opiniones políticas que se han incorporado a la lucha por la paz y están dispuestos a unirse en acciones por la paz, en conformidad con los objetivos del movimiento» (Consejo Mundial de la Paz 1970, 2).

¹ Val a dir que Salvat compaginà, durant els primers anys, l'activisme al CMP amb la implicació, entre 1961 i 1969, a la Comunità Europea degli Scrittori (COMES), un organisme internacional ideat per Giovanni Battista Angioletti i Giancarlo Vigorelli que es fundà a Nàpols el 1958 amb la intenció d'establir, més enllà de les diferències polítiques i ideològiques, una col·laboració mútua entre els escriptors europeus —de l'Oest i de l'Est— centrada bàsicament en la problemàtica professional (Foguet 2022, 339–344).

És difícil saber amb certesa els noms i cognoms de tots els membres del CMP català, perquè la seva activitat a l'interior fou clandestina durant els anys de la dictadura franquista, i també perquè aleshores formaren part de la delegació espanyola, tot i que conservaven una certa llibertat d'acció. En la nòmina dels dirigents del CMP, escollits en la sessió del vintè aniversari a Berlín el 1969, hi apareixen els noms d'Enrique Líster, en la Presidència; Pablo Picasso, com un dels presidents d'honor, i Manuel Lafuente, entre els integrants del Secretariat (Consejo Mundial de la Paz 1970, 3–4). Com a membres de la delegació espanyola, hi constaven els noms, per ordre alfabètic, de Salvador Arana, escriptor; Ángel Domínguez, empleat, exsecretari del CMP; Enrique Líster, general, membre de la Presidència del CMP i Medalla d'Or Joliot-Curie del CMP; Pablo Picasso, pintor, president d'honor del CMP, i Ricard Salvat, director teatral (Consejo Mundial de la Paz 1970, 21–22).

En canvi, en la llista dels integrants del CMP aprovada al congrés de Varsòvia el 1977, ja s'hi fa esment d'una «Catalan part», constituïda, a més de Ricard Salvat com a president, per les persones següents: Maria Aurèlia Capmany, escriptora; Ángel Domínguez, traductor, antic secretari del CMP; Artur Juncosa, del Partit Carlí, professor de la Universitat de Tarragona; Jaume Rodri, professor, estudis avançats de turisme; Jesús Maria Rodés, professor de ciències polítiques de la Universitat Autònoma de Barcelona, i Montserrat Salvat, de Pax Christi.² Ricard Salvat hi figurava també com a escriptor, director d'escena i professor d'història de les idees estètiques a la Universitat de Barcelona. Maria Aurèlia Capmany, Artur Juncosa i Montserrat Salvat hi constaven com a «observadors».³ És molt probable, doncs, que Ricard Salvat exercís en termes formals de president de la delegació catalana des del 1977.⁴

2 Anteriorment, la Comissió Catalana de la Pau, que s'identificava com a membre del CMP, envià a Pax Christi —al Casal de la Pau (carrer del Rosselló, 282, entresol 1a) de Barcelona— una carta, datada el 24 de maig de 1976, en la qual els comunicava la seva adhesió a la Marxa de la Llibertat i els informava de la campanya endegada pel CMP a favor de l'amnistia a l'Estat espanyol (Fons Ricard Salvat, Arxiu Nacional de Catalunya, ANC1-1328, T-245).

3 Es pot trobar aquesta informació al Fons Ricard Salvat de l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC1-1328, T-189).

4 En el Fons Ricard Salvat (ANC1-1328, T-195), s'hi conserven sengles postals de felicitació, en francès, per al nou any 1977 i 1978, que en nom del CMP Roger Billé, secretari de l'organització, adreçà a Salvat.

El 3 d'abril de 1978 es constituí oficialment l'associació Consell Català de la Pau, que d'alguna manera donava entitat jurídica a la delegació catalana del CMP, que fins aleshores havia estat pràcticament clandestina. Els divuit socis fundadors que signaren l'acta constituent foren Pere Ardiaca, Maria Aurèlia Capmany, Josep Maria Castellet, Ricardo Fernández de la Reguera Ugarte, Maria Josep Gomara Sánchez, Francesc Ibáñez García, Susanna March Alcalá, Concepció Millán Abril, Josep Montserrat Torrents, Francesc Nogueró Vallverdú, Maria Antònia Oliver Cabré, Maria Antònia Pelauzy Viñals, Jesús Maria Rodés Gràcia, Jaume Rodríguez Ferrer, Ricard Salvat, Agustí de Semir Rovira, Anna Maria Vela Masó i Lluís Maria Xirinacs.⁵ Presidit per Salvat i amb Rodés com a secretari, el Consell Català de la Pau implicava que la delegació catalana del CMP sortia finalment a la llum pública i prenia un estatus legal. Des de la data de constitució fins al 1989, Salvat en fou el president.

III

Home inquiet i d'una gran curiositat intel·lectual, Salvat aprofità els viatges a l'exterior com a delegat del CMP per teixir vincles i relacions amb intel·lectuals d'esquerres de diversos països, especialment de l'Est. Com a portaveu de la delegació catalana, que actuava com una xarxa clandestina durant la dictadura, assumí el compromís de donar veu a l'antifranquisme i el pacifisme catalans per tal de denunciar la repressió del règim franquista i la persecució de la llengua i la cultura catalanes.

Tal com reflecteixen els seus diaris personals, en qualitat d'intel·lectual Salvat entrava en la categoria definida per Fuster en les disquisicions apuntades més amunt sobre la seducció que exercia el comunisme: a despit de ser *company de viatge* del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), no fou mai un home de partit ni de carnet; no volgué militar en el comunisme partidista i, contrari al dogmatisme, defensà la seva independència com a intel·lectual d'esquerres i catalanista. En certa manera, el seu compromís polític encaixava també amb la definició sartriana de l'intel·lectual

5 L'acta fundacional es troba dipositada a la Fundació Ricard Salvat.

que, sense ser polític, estava disposat a ser *company de viatge* dels polítics (Semprún 1965, 80).

Cal tenir en compte que, en la dècada dels seixanta —en plena dictadura franquista i en el context de la Guerra Freda—, Salvat havia de compaginar les activitats clandestines com a membre del CMP amb la seva trajectòria ascendent com a escriptor i director d'escena en unes circumstàncies professionals difícils i, sovint, adverses. Tot i el seu interès a viatjar i conèixer gent de tot arreu, moltes vegades havia de declinar les propostes que —amb molta discreció— li feien arribar per assistir a les reunions o congressos que el CMP convocà durant aquells anys arreu del món. D'altra banda, les disputes en el cor de la delegació espanyola del CMP, causades per lluites internes entre les diverses faccions del PCE-PSUC, i les desavinences estratègiques o metodològiques entre els membres catalans dificultaven encara més l'acció a favor de la pau. La caiguda de Nikita Khrusxov l'octubre del 1964 deixà perplexos els intel·lectuals com Salvat, que se situaven en l'òrbita de l'esquerra no comunista i que havien confiat en el procés de desestalinització després de la mort del dictador soviètic el 1953.

Amb aquest panorama, no és estrany que Salvat tingués molts dubtes a l'hora de participar en el CMP i d'assumir la funció de *company de viatge*. Les prevencions que sentia pel comunisme local i l'hegemonia soviètica en el moviment per la pau eren difícils d'assimilar com a intel·lectual independent. Tot i admirar Antonio Gramsci i el marxisme italià, es resistí a convertir-se en un intel·lectual orgànic al dictat del Partit Comunista. No volia acatar consignes. Sense deixar de ser coherent amb les seves conviccions catalanistes i d'esquerres, amb una profunda sensibilitat social, acceptà de col·laborar en l'activisme comunista com a mer *company de viatge*, per bé que es negà sempre a militar en el PSUC. Com altres intel·lectuals coetanis, Salvat considerava que l'estructura comunista, ben organitzada, era la més idònia per lluitar contra el franquisme, però es mostrà crític amb el PCE-PSUC per les seves actituds dogmàtiques i partidistes.⁶

6 D'acord amb Jaume Rodri (entrevistat a Barcelona el 6 de juny de 2019), a mesura que la delegació catalana prenia volada internacional tant ell com Salvat tingueren la impressió —que després es ratificà— que no eren del gust de la direcció i, fins i tot, que el PCE els espiava o tenia un confident en la delegació; Salvat ho visqué com una obsessió. D'altra banda, Núria Golobardes (a qui també vam entrevistar al mateix lloc i data) recorda que una vegada el seu marit li comentà que els comunistes

No obstant això, durant els anys del tardofranquisme Salvat participà en els congressos del CMP que se celebraren a Moscou (1962), Hèlsinki (1965), Ginebra (1966) i, novament, Moscou (1973) (Foguet 2022). Entre altres activitats polítiques, com a membre del CMP s'implicà en el Comitè de Solidaritat Catalana amb el Vietnam, constituït el juny del 1967, amb membres del PSUC —impulsor de la iniciativa—, del Moviment Socialista de Catalunya, del Pax Christi i del CMP. La Guerra del Vietnam era, al seu parer, «la nostra guerra, la de la nostra generació» (Salvat 2015, 448). Com tants altres intel·lectuals europeus i americans de l'esquerra comunista i no comunista, Salvat adoptà una posició contrària a la Guerra del Vietnam. Diverses entrades del seu diari personal segueixen les etapes i els esdeveniments del conflicte des d'una perspectiva manifestament antiamericana i antiimperialista —compartida aleshores per una part important de la intel·lectualitat europea d'esquerres i molt similar a les declaracions oficials del CMP, en les quals s'exigia posar fi a la guerra d'agressió dels EUA a la República Democràtica del Vietnam.

IV

La clandestinitat obligada i les mesures preventives amb què havien de moure's els membres de la delegació catalana del CMP durant la dictadura franquista dificulten també de saber en detall el seu *modus operandi*, més enllà de les reunions i trobades secretes que Salvat —amb molta cautela per tal d'evitar la repressió policial— recull en els seus diaris personals d'aquells anys. Per fortuna, la documentació epistolar de Toya Nef i Àngel Domínguez amb Salvat durant el període 1967–1969 ens permet parlar d'una “connexió vienesa”, a través de la qual podem reconstruir —si més no, parcialment— com s'establia la comunicació d'anada i tornada amb l'exterior:⁷

catalans —entre els quals hi havia Ignasi Riera— li proposaren endebades de fer-se del partit. La negativa salvatiana a lligar-se a la disciplina partidista i a sotmetre's a consignes no els agradà gens ni mica («No li ho van perdonar»).

⁷ La documentació epistolar de Toya Nef i Àngel Domínguez —i altres cartes esmentades en aquest estudi— es troba dipositada al Fons Ricard Salvat de l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC1-1328, T-101 i T-218). Disposem de poca informació sobre Domínguez i Nef. En una carta datada a Estocolm

Nef i Domínguez estaven vinculats professionalment a l'Institut Internacional per la Pau (IIP), una organització de l'òrbita comunista fundada el 1957 a Viena amb l'objectiu —oficialment— d'investigar sobre la pau i promoure la resolució pacífica dels conflictes.⁸ En aparença, era un organisme independent del CMP, però tot fa pensar que exercia d'enllaç d'aquest organisme pacifista i hi mantenien una estreta relació, atès que organitzaven activitats de manera conjunta i s'intercanviaven informació. Un document confidencial —desclassificat— de l'OTAN (AC/52-D/252) del 27 d'agost de 1957 conclouia el següent, a propòsit de la relació entre tots dos organismes: «il semble clair que l'Institut International pour la Paix, quelque rôle qu'il soit appelé à jouer à l'avenir, est une nouvelle organisation paracomuniste, qui doit être considérée pour l'instant comme une émanation du Conseil Mondial de la Paix».⁹

Segons el que deixen entendre les cartes, les postals i els telegrams que es conserven al Fons Ricard Salvat de l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), tot i les precaucions que prenen per si queien en mans de la policia franquista, Nef i Domínguez actuaven d'elements d'enllaç i coordinació per convidar Salvat i els membres de la delegació catalana a prendre part en encontres internacionals, per comunicar o obtenir informació, per reclamar assessorament o opinió sobre temes delicats i, fins i tot, per proposar missions especials per ampliar l'àrea d'influència del moviment pacifista. Tanmateix, la cautela amb què redactaven les cartes i la clandestinitat

¹¹ de juny de 1967, Nef comenta a Salvat que havia estat «responsable de un grupo de baile popular austríaco». Núria Golobardes (entrevistada a Barcelona el 27 de setembre del 2018) ens explicà que Nef s'havia instal·lat a Roda de Berà amb la seva filla. Segons Jaume Rodri (entrevistat a Barcelona el 6 de juny de 2019), en els viatges per assistir a les trobades del CMP Domínguez era el seu contacte a París, ciutat des de la qual es concedien els bitllets, permisos, passaports falsos i credencials. Altrament, en la correspondència salvatiana del tardofranquisme hi ha poques traces documentals sobre el CMP o organitzacions afins, probablement per prevenció davant d'un hipotètic escorcoll policial. No obstant això, per posar un exemple de la notorietat que tenia Salvat abans d'activar-se la connexió vienesa, podem destacar la invitació que rebé del Comité Français pour l'Espagne per participar en la Conférence d'Europe Occidentale pour l'Espagne el 14 i 15 de gener de 1967 —ho prova una carta del 21 de desembre de 1966 signada per M. Schuwer, secretari de l'esmentat comitè.

⁸ L'adreça de l'IIP era la següent: Möllwaldplatz, 5, A-1040, Viena IV.

⁹ El document, anomenat «Conseil Mondial de la Paix et Institut International Pour la Paix», es pot consultar a l'enllaç següent: <https://archives.nato.int/conseil-mondial-de-la-paix-et-institut-international-pour-la-paix>.

amb què es movien a l'interior complica saber amb exactitud quin paper tenien Domínguez i Nef en l'activisme pacifista de Salvat.

Sigui com vulgui, signada per tots dos o de manera individual, i tramesa de vegades de mà en mà per evitar la censura postal, la correspondència revela que el tracte amb Salvat era molt cordial i àdhuc amical (no hi falten expressions d'amistat sincera), ja que Domínguez i Nef no es limiten a abordar qüestions polítiques o a reclamar l'opinió sobre determinats temes més o menys confidencials, sinó que s'interessen per aspectes més professionals, com ara l'activitat teatral, o afers més personals, com la salut o les filles del destinatari. De vegades tenen un caràcter molt pragmàtic, perquè es limiten a transmetre informació logística sobre els viatges de Salvat als encontres organitzats pel CMP, l'IIP o organismes afins, però en alguns casos aprofundeixen en la situació de la delegació catalana i les relacions —no sempre harmonioses— entre els seus membres.

El contacte més directe era amb Toya Nef, que visitava periòdicament Salvat a casa seva, a Barcelona, encara que Ángel Domínguez també ho feu, d'incògnit, en alguna avinentesa, tot i el risc que corria de ser detingut per la policia franquista.¹⁰ En l'anotació del diari personal del 25 de maig de 1968, Salvat deixa constància d'una d'aquestes visites de Nef, en què li parlà de les dificultats per les quals passava el CMP amb Romesh Chandra com a secretari general i li plantejà una possible implicació en l'IIP al més alt nivell:

La Toya Nef ha estat aquí. Avui ha dinat a casa. Es veu que el futur del CMP perilla. Em temo que Romesh Chandra no sigui home de prou talla per a la presidència. Com s'enyora el professor [John Desmond] Bernal! En Chandra i l'Ángel Domín-

¹⁰ Segons el testimoni de Núria Golobardes (comunicació personal del 16 d'abril de 2022), la primera vegada que Domínguez es presentà a casa, vestit de negre i amb una gavadina de color beix, el seu marit no hi era i ella el confongué amb un policia de la secreta. Quan Salvat ho contà a Domínguez, tots dos es van fer un bon tip de riure. De tota manera, Golobardes (entrevistada a Barcelona el 27 de setembre de 2018) ens confessà que el seu marit no havia volgut mai que en sabés gaire res, del seu activisme pacifista, per prudència: si la policia l'interrogava, sempre podia adduir que no en tenia cap coneixement. En el dietari personal, Salvat (2017, 259, 271 i 277) anotà que el 27 de juliol de 1971 esperava la visita de Domínguez, malgrat el risc que això suposava, però no arribà a presentar-se; l'endemà, dia 28, tampoc no hi anà, circumstància que li feia témer que no li hagués passat res. Uns quants dies més tard, el 12 d'agost, es preguntava si Domínguez no havia aparegut perquè devia tenir por d'entrar a l'Espanya franquista. El 20 d'agost tampoc no havia donat senyals de vida.

quez no s'avenen gens. He explicat a la Toya les meves dificultats. Ha dit que si m'interessaria de substituir en Domínguez en el secretariat, perquè potser podria sorgir aquesta possibilitat. No ho sé. De les tres possibles sortides —comptant els Estats Units i Coïmbra— la millor potser seria Viena. (Salvat 2015, 455)

V

En una carta de l'11 de maig de 1967, sense deixar de felicitar Salvat pels seus èxits teatrals, Nef li comunicà la invitació a assistir a la Conferència Mundial sobre el Vietnam, que tindria lloc a Estocolm (Suècia) els dies 6–9 de juliol de 1967. En una missiva posterior, del 26 de maig de 1967, reclamava a Salvat una resposta sobre la invitació a aquesta conferència internacional per tal de «poder establecer un plan», i també per proposar-li d'allargar l'estada, si estava lliure, per representar el CMP en una trobada de joves que havia de tenir lloc, del 14 de juliol a l'1 d'agost, a Leningrad i a altres ciutats. Per una breu anotació al dietari, del 10 de juny de 1968, en què alludeix fugaçment a la seva estada a Estocolm «l'estiu passat» (Salvat 2015, 461), podem deduir que finalment participà, si més no, en la Conferència Mundial sobre el Vietnam del 1967, en la qual també prengué part, entre altres intel·lectuals, Jean-Paul Sartre.

Al cap d'uns mesos, Nef i Domínguez remeteren una còpia del telegrama que els màxims dirigents del CMP, Romesh Chandra i Isabelle Blume —secretari general i presidenta coordinadora, respectivament— enviaren a Luisa Isabel Álvarez de Toledo y Maura, duquessa de Medina Sidonia, popularment coneguda com la “Duquesa Roja”, arran de fer-se pública la seva condemna, el 19 d'octubre de 1967. El delictes de la Duquesa Roja havia estat manifestar-se a favor de les indemnitzacions per als pagesos andalusos que havien estat víctimes de l'accident nuclear de Palomares del 17 de gener de 1966. Aquesta calamitat havia estat causada pel xoc entre dues aeronaus de les Forces Aèries dels EUA, una de les quals duia bombes atòmiques —un fet que fou minimitzat per la propaganda franquista. El text del telegrama deia així:

Profundamente indignados protestamos contra inicua condena dictada por haber dedicado su labor defender víctimas accidente atómico causado en Pa-

lomares por fuerzas aéreas de los Estados Unidos estacionadas en peligrosas bases nucleares situadas en España. Toda persona amante paz mundial está con usted y pide su inmediata libertad.

Domínguez i Nef també informaren Salvat del contacte que l'IIP havia establert amb l'Associació d'Amics de les Nacions Unides a Espanya, que era presidida per Anton Cañellas i que tenia l'oficina al primer pis del número 14 del carrer de Fontanella, a Barcelona.¹¹ En una missiva del 31 d'agost de 1967, tots dos li preguntaven també quina mena de relació havien d'establir amb aquesta oficina i igualment volien informar-se sobre el Club de la Unesco d'Alacant, representat per l'escriptor Enrique Cerdán Tato.¹² A més, proposaven a Salvat que assistís o designés algú amb una certa experiència per participar en la reunió dels secretaris dels comitès nacionals d'Europa del CMP, que havia de tenir lloc a Berlín entre el 8 i el 10 d'octubre de 1967, coincidint amb les festes nacionals de la República Democràtica Alemanya. En una carta posterior, del 10 de setembre de 1967, li reiteraren la proposta i hi afegiren que la persona que hi assistís hauria de disposar de temps per quedar-se una setmana més a Viena «para otras cuestiones».

Excepcionalment, entre l'epistolari salvatià hi ha també una carta en francès, datada a Viena el 8 de novembre de 1967 i signada per Yves Cholière i A. Pellizzari, en nom del Comitè Directiu de l'IIP, en què es comunica als delegats del CMP el contingut de la sessió de la Presidència d'aquest organisme pacifista dels dies 27–29 d'octubre de 1967 a Leningrad, en la qual s'havia examinat a fons la qüestió de la seguretat i la cooperació europea. Ara bé, el nucli de la carta era dedicat a la propera sessió de l'OTAN, que havia de tenir lloc el 13 de desembre de 1967, per primer cop a Bèlgi-

11 En el Fons Ricard Salvat de l'ANC s'hi conserva una còpia de la carta, datada a Viena el 31 d'agost de 1967, que Yves Cholière i Àngel Domínguez, com a membres del Consell Directiu de l'IIP, adreçaren a l'oficina de Barcelona de l'Associació d'Amics de les Nacions Unides a Espanya, en la qual els comunicaven que els farien arribar les publicacions de l'IIP, com també ho feia el CMP, i els emplaçaven a mantenir-hi «las mejores relaciones posibles». Posteriorment, en una altra missiva, datada a Viena el 30 de gener de 1968, Domínguez feia saber a Salvat que havien rebut una altra carta d'Anton Cañellas: «(Naciones Unidas de ahí). Cosa muy formal».

12 En la carta, datada a Viena el 22 de desembre de 1967, Domínguez li recordava l'afer del Club de la Unesco d'Alacant, com també el tema de l'Associació d'Amics de les Nacions Unides a Espanya, perquè n'esperava la seva opinió.

ca. Des del CMP, es volia contribuir a una acció conjunta de totes les forces de la pau europees, coordinada des de la Union Belge pour la Défense de la Paix, per manifestar-se a favor de la dissolució dels pactes militars amb la consigna «L'OTAN doit quitter l'Europe». El CMP confiava que la Union Belge pour la Défense de la Paix convidaria totes les organitzacions mundials, regionals i nacionals de pau perquè enviessin delegacions nombroses a Brusselles a fi de participar en una manifestació multitudinària, i, alhora, animava les delegacions a reflexionar-hi i a prendre part en la campanya «pour la dissolution simultanée des pactes militaires et une alternative de sécurité collective européenne en liaison avec Avril 1969, terme des 20 années de l'OTAN».

VI

Un dels episodis que genera més activitat epistolar d'Ángel Domínguez a Salvat és l'intent de concretar, des de l'IIP, una audiència amb el papa Pau VI. La primera missiva que hi fa referència és la datada a Viena el 22 de desembre de 1967, en la qual Domínguez li comentà la necessitat de constituir una delegació del CMP que fos rebuda pel papa Pau VI o pel seu representant, i li demanà el parer sobre la possibilitat que hi fos present una representació espanyola. De més a més, li comunicà que ja havien enviat un telegrama a «Su Santidad, apoyando la propuesta del día de paz para el primero de enero». Domínguez també li sol·licità el suport i el consell sobre el seminari que l'IIP tenia previst d'organitzar el mes de març del 1968 a Viena perquè alguns especialistes (professors, juristes, acadèmics) presentessin els seus treballs científics sobre qüestions europees, com ara la seguretat i els problemes de la política de blocs. Domínguez concretava d'aquesta manera la seva petició, que reflecteix la mena d'ajuda que oferia als seus membres el CMP: li suggeria com a tema del treball el Pacte Hispanoamericà i les bases militars, i li oferia assessorament i les despeses del viatge i de l'hotel, a càrrec, respectivament, del CMP i de l'IIP.

En la carta datada a Viena el 30 de gener de 1968, Domínguez insistí a determinar la participació de la delegació en el seminari de l'IIP, programat per al 6 i 7 de març d'aquell any a la capital austríaca: calia que el treball —d'un 20 o 25 pàgines, en anglès o francès— fos enviat quinze dies

abans —o més aviat, si s’havien de fer càrrec de la traducció— perquè pogués ser distribuït «a las otras personas del Este y Oeste» que hi prenien part. Domínguez aconsellava que el representant que participés en el seminari arribés almenys el dia abans perquè hi pogués «pasear y conversar un poco», i reclamava a Salvat que els comunicués si calia enviar el bitllet o fer-ne el reemborsament a Viena.

En la carta datada a Viena el 24 de gener de 1968, Domínguez reiterà la sol·licitud d’un candidat per a la delegació del CMP que havia de ser rebuda en audiència pel Papa. En la mateixa lletra, entre altres qüestions, també li anunciava que el 23 i 24 de març es duria a terme una nova reunió a Estocolm de la conferència de l’IIP, per a la qual calia enviar un representant per organització. En aquest cas, també li feia una sèrie de consideracions: «Como son pobres, no pagan el viaje, ni los gastos, pero a mí me interesa que haya alguien del Comité pro Vietnam y de vosotros, sin necesidad de que tengas que perjudicarte tú. Con objeto de arreglar las cosas de la mejor manera posible, escíbeme tus opiniones y posibilidades de representación».¹³ Al cap de pocs dies, en una missiva datada a Viena el 30 de gener de 1968, Domínguez li avançava que el seu nom s’inclouria en la delegació que havia de participar en l’audiència papal que seria rebuda per la Comissió de Justícia i Pau, però encara quedaven alguns serrells per resoldre, com ara el nombre i la importància que havia de tenir, i l’abast de la representació vietnamita.

Al seu torn, Nef envià a Salvat una lletra, datada el 22 de febrer de 1968, en la qual li comunicava que «la visita al Santo Padre» podria ajornar-se al mes de març, i el ratificava com un dels membres de la delegació. Poc després, el 19 de març des de Viena, li tornà a escriure per explicar-li que Domínguez ultimava els temes que es discutirien amb el protocol del Vaticà per preparar l’entrevista:

13 En aquesta lletra del 24 de gener de 1968, Domínguez li recomanava que recollís «las publicaciones prometidas» que li havia enviat en una adreça no especificada (que podria ser la Llibreria Catalana de Perpinyà, situada a la Place de la Banque). D’altra banda, li anunciava que «se está llevando a cabo una campaña por el cese de los bombardeos a la República Democrática del Vietnam, en principio, durante el Año Lunar o Tet, que esperamos será una acción mundial de gran envergadura, pues las fuerzas de la social-democracia y los católicos desarrollarán igualmente una acción internacional». Així mateix, li demanava alguns poemes sobre el Vietnam per a una antologia que preparava el Comitè Polonès de la Pau. Per sengles cartes de Nef i Domínguez, datades el 3 de maig de 1968, sabem que Salvat envià els poemes sobre el Vietnam, que foren remesos als sol·licitants.

La guerra del Vietnam y los esfuerzos del Consejo para obtener un cese (información nuestra). El hombre y la depauperación de los pueblos del «tercer mundo». Atención particular a Hispano-América (información del Vaticano según exposición de la Encíclica «Populorum Progressio»). Cooperación con la obra de paz, entre las organizaciones y asociaciones dependientes de la Iglesia y el Consejo (exposición nuestra).

Nef li comentava també que no sabien si aquests temes serien acceptats, però monsenyor Hüsler, representant de Càritas de la República Federal d'Alemanya i de Pax Christi Internacional, creia que podien ser útils i admissibles per a les dues parts. A banda de demanar-li'n el parer, li exposava que la resta de la delegació estaria constituïda per l'alemany Walter Diehl, com a secretari; el francès Jacques Madaule, escriptor catòlic; un soviètic; un hongarès; un hispanoamericà, i, si ho acceptaven, «los vietnamitas». L'entrevista havia de preparar-se com si es tractés d'una visita entre Estats; calia comunicar els noms de la delegació per endavant i s'havia de discutir fins i tot la forma que prendria.

El 12 d'abril de 1968, Nef tornà a escriure a Salvat a fi de convidar-lo a viatjar a Viena per poder conversar sobre tots els problemes que tenia la delegació catalana del CMP i buscar-hi solucions. Posteriorment, el 3 de maig, també des de Viena, Nef lamentava que Salvat no hi hagués anat, encara que sospitava irònicament que no li agradava gaire el vals, i li exposava que «lo de Roma» es faria de manera que poguessin treure'n tot el benefici possible «para casa y nuestras cosas». Walter Diehl havia d'anar a Roma per acordar la data per a l'audiència papal, prevista per a mitjan juny; a Salvat el convidarien com a intel·lectual o com a observador.

El mateix dia, el 3 de maig de 1968, Domínguez sol·licitava l'opinió a Salvat sobre les persones de Catalunya —una o dues— que podrien assistir, a final de juny, a una trobada preparatòria a Viena sobre seguretat col·lectiva a Europa i, a l'hivern, pronunciar una conferència sobre el tema. Altra ment, l'informava sobre les accions que es duïen a terme a propòsit de la Guerra del Vietnam, perquè ho comunicés a la resta de membres de la delegació catalana del CMP: s'havia activat una gran campanya mundial a fi que s'aturessin els bombardeigs de la República Democràtica del Vietnam, amb el propòsit de «facilitar la vía a la negociación que apoyamos y

deseamos ver triunfar, acelerando así la victoria del pueblo vietnamita y el retorno a la paz en la libertad e independencia».

Al cap d'uns dies, el 31 de maig de 1968, Nef ratificava a Salvat que la trobada vaticana encara no tenia una data fixada i que procurarien que no coincidís amb «el feliz acontecimiento» que esperaven (devia ser el naixement de la seva filla Neus, que finalment s'escaigué el 22 de juliol de 1968); en qualsevol cas, si no pogués participar-hi, Salvat podia designar algú en nom seu, encara que ells preferien que aquella responsabilitat l'assumís ell. A més d'això, també li preguntava sobre l'opció de convidar el pare Aureli Maria Escarré, exabat de Montserrat, a la conferència de Viena.

En l'entrada del 10 de juny de 1968 del seu diari, Salvat (2015, 462–463) expressà els dubtes que l'inquietaven sobre el fet que el sant pare tingués realment interès a rebre la delegació del CMP i, si era així, sobre l'efectivitat de la trobada («tot quedarà en somriures, lamentacions, potser benediccions —en serà capaç?— i res més»). La posició real de l'Església contrastava amb la seva actuació diplomàtica, atès que, fet i fet, «tot condemnant la guerra del Vietnam, l'actitud del Sant Pare involucra una presa de partit proamericana, amagada darrere una falsa neutralitat» (Salvat 2015, 463). Sens dubte, el tema clau de la cita vaticana era la Guerra del Vietnam.

En una carta posterior, datada el 27 de juny de 1968, Nef li confirmava que el CMP instal·lava la seva seu a Hèlsinki a partir del setembre (Salvat hi fou convidat)¹⁴ i li especificava les novetats de l'entrevista amb el Papa: es preveia que, un cop el pontífex retornés de Bogotà, es decidiria definitivament la data de la trobada, que no seria abans del setembre. Per altra part, li reclamava amb urgència l'adreça del pare Escarré, perquè volien que assistís a la reunió de Viena, programada per a l'octubre: «Nos agradecería que estuvierais “reforzados” por personas de esta talla», conclouia.

Domínguez i Nef signaren, amb data de l'11 de juliol de 1968, una carta en què agraïen a Salvat que els hagués facilitat l'adreça del pare Escarré,¹⁵ que, juntament amb ell, integrarien la delegació catalana en la trobada vienesa del 5 i 6 d'octubre, organitzada per la intel·lectualitat belga afí al

14 Una carta datada a Hèlsinki el 9 de setembre de 1968 i signada per Litto Ghosh en nom de Romesh Chandra, secretari general, convidava personalment Salvat a la inauguració oficial de la nova seu del CMP el 19 i 20 de setembre de 1968.

15 En el revers de la carta, Salvat anotà en llapis: «Monastero delle Benedittine, Viboldone (Milano)».

moviment pacifista, i li feien saber que també hi havien estat convidats Julio Álvarez del Vayo, José Luis López-Aranguren, Enrique Líster (anomenat en clau «Tío») i, entre d'altres, Luisa Isabel Álvarez de Toledo («la Duquesa»). Respecte a les gestions per a l'entrevista vaticana, tiraven endavant i es feia tot el possible perquè fos al voltant de les mateixes dates de l'encontre vienès. Entre altres afers, també convidaven algun membre de la delegació catalana a anar a París per participar en la delegació internacional que s'organitzaria a la capital francesa el 20 de juliol per visitar «los americanos y vietnamitas».¹⁶

VII

La invitació —per via consular, l'estiu del 1968— de viatjar a Cuba capgirà els plans de Salvat, que no dubtà gens a acceptar-la —l'esperava des de la seva estada a Moscou el 1962 (Salvat 2015, 480). Tal com raona en el seu diari, atrafegat per deixar-ho tot enllestit abans de marxar cap a Cuba (tot i que al final va haver d'ajornar la sortida), Salvat no pogué assistir ni a la reunió que hi havia programada d'urgència a Hèlsinki el 18 de setembre de 1968, convocada «a corre-cuita, després de la pèssima situació que ha aixecat l'entrada de les tropes del Pacte de Varsòvia a Txecoslovàquia» (hi anà Josep Montserrat en lloc seu); ni tampoc a la reunió a Viena sobre la seguretat europea dels dies 5 i 6 d'octubre del mateix any, organitzada —com hem vist— per un grup d'intel·lectuals belgues (Salvat 2015, 491).

Val a dir que la intervenció militar soviètica a Txecoslovàquia el 21 d'agost de 1968, una notícia que commogué el món, tensà encara més la situació internacional. Des de la delegació catalana del CMP, Salvat redactà, juntament amb Maria Aurèlia Capmany i Jaume Vidal Alcover, una nota d'urgència destinada a Chandra, en la qual manifestaren que, com a escriptors catalans, s'adherien a tota activitat que impliqués mantenir la pau al món i s'oposaven a qualsevol demostració de força armada que atemptés contra la llibertat dels pobles i la dignitat de l'home (Salvat 2015, 491–492).

¹⁶ Els interessats a participar-hi havien d'adreçar-se al Moviment Francès per la Pau (al número 35 de la Rue de Clichy) i presentar-se «en nombre de Ángel, para que sea bien recibido y situado en la delegación».

Llargament cobejat, el viatge a Cuba també explicaria que Salvat no pogués complir el compromís contret amb el CMP de participar en «la visita al Sant Pare». En el seu dietari, en l'entrada del 15 d'agost de 1968, ho explica amb un deix d'ironia: «Enfront de Cuba no hi ha Sant Pare que valgui. La veritat és que anar al Vaticà pot ser apassionant. Veure tot el muntatge, tot l'engranatge per dins, deu ser una cosa que no te la pots creure» (Salvat 2015, 480). Finalment, l'estada a l'illa caribenya l'octubre de 1968 li permeté comprovar *in situ* la revolució castrista i establir contactes i relacions amb la intel·lectualitat cubana. Si els viatges a l'URSS li possibilitaren conèixer les contradiccions i deficiències del *socialisme real*, a Cuba visqué de prop les derives del dirigisme polític i cultural que observava — amb inquietud — en els països de domini comunista.

VIII

La frenètica activitat internacional del CMP no s'aturà durant el 1969. La connexió vienesa continuà ben activa. Nef remet una carta a Salvat, dataada a Hèlsinki el 7 de gener de 1969, en què li comenta que fins aleshores encara no s'havia decidit quants bitllets tenien disponibles perquè tres membres de la delegació catalana poguessin viatjar al congrés del CMP al Caire. Set dies més tard, el 14 de gener, en una lletra des de Barcelona Josep Maria Castellet comunica a Salvat que el dia 11 de gener havien rebut, Capmany i ell mateix, un telegrama d'invitació per al Caire; com que els demanaven un altre nom, ho proposaren a Josep Montserrat, que acceptà d'anar-hi si podia passar per Khartum. La previsió era que Montserrat marxés cap a París el mateix 14 de gener, mentre que Capmany i Castellet ho farien el 21 o 22 del mateix mes —finalment, l'escriptora no pogué assistir-hi perquè no disposava del passaport.

Per una postal que Nef envià a Salvat, a Coïmbra (Portugal), el 17 de gener de 1969 des de Khartum, sabem que Salvat no hi assistí, tot i que hauria volgut fer-ho, i que protestà per la precipitació amb què s'havia organitzat l'expedició. Des de Coïmbra, Salvat feu arribar «a través de un buen amigo» una extensa carta a Domínguez i Nef, datada el 26 de febrer de 1969 i reproduïda en el dietari personal, en la qual se sentia enutjat per l'actuació dels seus companys al Caire i assegurava que, atesa la seva

antiguitat, hauria estat millor que hi hagués anat ell (Salvat 2017, 33). Després de doldre's també del fet que els integrants de la delegació catalana no estiguessin a l'altura, així mateix es queixà que la relació amb Líster no fos prou fluida (Salvat 2017, 34). La delegació del CMP, segons l'òptica de Salvat, estava en hores baixes.

Al cap d'uns mesos, en una missiva breu datada a Barcelona el 8 d'agost de 1969, Castellet demanava a Salvat de trobar-se a Sitges —on estiuéjaven les respectives famílies— per parlar de les darreres notícies rebudes per carta de Josep Montserrat, sense concretar res més. No fa l'efecte que la comunicació entre els membres de la delegació catalana fos gaire lliscant. Posteriorment, en una lletra datada el 9 de novembre de 1969, Josep Montserrat explicava a Salvat, amb la circumspècció del cas, com havia anat l'experiència a la capital d'Egipte i les conseqüències del viatge:

Us escric des d'Andorra, on en Josep Maria [Castellet] i jo hem anat a reposar els nostres ossos calcinats pel sol del desert egipci (és un dir; feia un fred que pelava). La mala i excepcional notícia ens trobà en ple Caire, en Josep Maria, la Carme Alcalde (la Maria Aurèlia [Capmany] no obtingué passaport), el jove Ramon Terenci Moix i un servidor.¹⁷ Pots suposar les angoixes que vam passar.

El Congrés cairota va anar com era d'esperar. Jo havia estat ja al de Khar-toum... Hi havia el nostre amic Enrique [Líster], trempat com sempre.

Ara estem així: en Josep Maria esperarà alguns dies aquí per veure si pot entrar. Han registrat a casa seva. La Carmen ja va retornar des de París. Jo retorno de seguida. I a esperar vejam què passa.

Estem entesos amb Hèlsinki per actuar d'acord amb la nova situació.

El *post scriptum* de la carta, escrit per Castellet, expressava la seva confiança que la situació política s'aclarís i preguntava a Salvat quan tornaria de l'estada a Coïmbra. A més de confirmar que l'experiència al Caire havia estat «interessant», creia convenient que mantinguessin una conversa per aclarir «les coses», i també que Montserrat i Salvat parlessin aviat. La insistència en el diàleg entre els membres de la delegació catalana era

¹⁷ Es deu referir a la declaració de l'estat d'excepció pel govern franquista el 25 de gener de 1969. Val a dir que Terenci Moix anà pel seu compte al Caire, no pas com a delegat del CMP.

prou simptomàtica dels problemes interns de comunicació que patia. «De moment, tota precaució en parlar és poca, especialment per correu», advertia Castellet en la seva carta, conscient que podia ser interceptada per la policia franquista.

IX

La lluita aferrissada entre Enrique Líster i Santiago Carrillo en el si del PCE tingué un dels seus fronts en la delegació espanyola del CMP. A les acaballes del 1970, un any en què Salvat no pogué viatjar a l'exterior perquè les autoritats franquistes li denegaren el passaport, un tèrbol moviment, capitanejat per Ángel Domínguez, pretengué forçar la dimissió de Líster com a president de la delegació pacifista (Salvat 2017, 197–200). L'operació s'emmarcava en la pugna entre Líster i Carrillo, covada en els anys cinquanta i agreujada per l'ascensió del segon a la secretaria general del PCE el 1959. Les discrepàncies entre tots dos sectors eren degudes no tan sols a les cosmovisions diferents entre l'interior i l'exili, sinó sobretot a les posicions antagòniques respecte a la invasió soviètica de Txecoslovàquia. Salvat era crític amb l'actuació de Líster, però es resistia a trair-lo: plantejà als intriguants que hi parlessin i que li demanessin que no utilitzés més la presidència com a plataforma de llançament de les seves ambicions de poder.

Les relacions entre els membres de la delegació espanyola i catalana del CMP eren difícils, i la batalla oberta entre Líster i Carrillo encara complicava més els contactes i les possibilitats d'actuació. Salvat començava a estar-ne fastiguejat. El 12 de maig de 1972, es reuní privadament amb Domínguez i Nef, amb qui conversà sobre la marxa del CMP i l'afer Líster, des del qual ell mateix es considerava «membre dimitit» de la delegació (Salvat 2017, 359). Per acabar-ho d'adobar, la presidència del CMP de Romesh Chandra era percebuda per Salvat i Castellet com a massa subjecta als interessos de Moscou, tal com el primer deixa escrit —de manera eloqüent— en l'entrada del 9 de juliol de 1972 del seu diari (Salvat 2017, 384).¹⁸

¹⁸ En el Fons Ricard Salvat de l'ANC (T-188), es conserva una carta del 3 d'abril de 1982 adreçada a Romesh Chandra en què li expressa, en termes molt cordials, el seu interès a assistir a la conferència internacional per a l'aplicació de les resolucions de l'ONU sobre Xipre que havia de tenir lloc a Hèlsinki el 8 i 9 de maig d'aquell mateix any. També li sol·licita de poder parlar *in extenso* sobre els

La connexió vienesa continuava, doncs, activa, encara que la corresponència escasseja i els contactes són més esporàdics. Salvat estava cada vegada més capficat per l'evolució de la Guerra del Vietnam i indignat per la posició russa favorable a l'*status quo* en matèria de política internacional. Li dolia que la inactivitat del CMP posés en evidència el «mandarinisme» dels membres d'aquest organisme pacifista internacional (Salvat 2017, 404). A començament del 1973, les disputes d'índole política en el si del nucli català del CMP tornen a fer-se evidents. Davant de les maniobres del PSUC per apoderar-se de la delegació, Salvat (2019, 53 i 156) defensava a ultrança la seva independència com a intel·lectual i es mostrava molt crític amb l'orientació política que s'hi volia imposar, massa supeditada al PCE. Des de l'afer Líster, no havia assistit a cap reunió de la presidència del CMP i s'havia desvinculat considerablement de la delegació catalana, que, al seu entendre, havia perdut la independència que tenia abans.

X

En definitiva, la connexió vienesa facilità a Salvat que es convertís en un dels homes del CMP a Catalunya i a l'Estat espanyol amb una notable projecció internacional, fins al punt que, com hem vist, fou proposat oficialment com un possible substitut d'Ángel Domínguez en el secretariat de l'IIP. La documentació epistolar de Salvat amb Domínguez i Nef aporta noves dades sobre el *modus operandi* de la delegació catalana del CMP durant uns anys d'intens activisme polític clandestí. Les invitacions a participar en trobades internacionals, les missions especials encarregades a Salvat i els seus companys de la delegació catalana, i els intercanvis d'opinions sobre les temàtiques tractades posen una baula més en la història interna de la delegació catalana del CMP, molt difícil de reconstruir pel fet de ser una xarxa clandestina.

Malgrat que els problemes interns de la delegació espanyola i catalana per motivacions polítiques distanciessin Salvat de l'activisme pacifista du-

problemes del Consell Català de la Pau i sobre la situació de Xipre. Les relacions amb Chandra, doncs, milloraren amb el temps. Cal tenir present que Chandra passà de ser secretari general del CMP el 1954 a president el 1977 i president d'honor el 2000.

rant el període 1970–1973, i és molt probable que en els anys posteriors les crisis sovintegessin, el cert és que mantingué el vincle amb el CMP. Sense anar més lluny, el mateix any 1973 tornà a visitar Moscou en un congrés de l'organisme: el seu segon viatge al cor del *socialisme real* el conduí a ampliar encara més les distàncies polítiques amb la intel·lectualitat de l'òrbita comunista. I tanmateix, comptat i debatut, Salvat participà en l'activisme pacifista d'abast internacional promogut pel CMP durant un total de 27 anys (1962–1989) i, des de la llibertat i independència intel·lectuals com a home d'esquerres i catalanista, demòcrata i pacifista, hi duqué la veu d'una nació i una cultura, les catalanes, que havien patit la dictadura franquista i que en la postdictadura encara tenien moltes dificultats per projectar-se en els fòrums internacionals.

Bibliografia

- Capmany, Maria Aurèlia. 1989. *Això era i no era*. Barcelona: Planeta.
- Castellet, Josep Maria. 1987. «Memòries poc formals d'un director literari». A *Edicions 62. Vint-i-cinc anys*, 23–105. Barcelona: Edicions 62.
- Consejo Mundial de la Paz. 1970. *Lista de miembros 1970*. Hèlsinki: Centro de Información del Consejo Mundial de la Paz.
- Foguet i Boreu, Francesc. 2020. «Ricard Salvat a Moscou». *Revista de Catalunya* 311: 130–143.
- . 2022. «Ricard Salvat bajo la órbita de Moscú (1962–1973)». A Carles Santacana Torres, ed., *Europa en España. Redes intelectuales transnacionales (1960–1975)*, 339–362. Madrid: Sílex.
- Fuster, Joan. 2021. *Diari 1952–1960*. València: Tres i Quatre.
- Rodri, Jaume. 2015. *Jesús busca Jesús. Crònica d'una recerca perillosa*. Barcelona: Edicions de 1984.
- Salvat, Ricard. 2015. *Diaris (1962–1968)*. Edició d'Eulàlia Salvat. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- . 2017. *Diaris (1969–1972)*. Edició de Francesc Foguet i Boreu. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- . 2019. *Diaris (1973–1975)*. Edició de Jordi Auseller Roquet. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Semprún, Jorge. 1965. «Conversación con Jean-Paul Sartre». *Cuadernos de Ruedo Ibérico* 3: 78–86.
- . 1977. *Autobiografía de Federico Sánchez*. Barcelona: Planeta.

This work is subject to a [Creative Commons Attribution 4.0 International Public License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

